

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

№ 139
(18872)

2016 чылдың
декабрь 1
четверг

Садар өртээ хостуг

<http://shyn.ru>

12+

Электронпуг почта:

shyntuva@mail.ru

shyntuva@yandex.ru

• Медээлер

ПРИСТАВТАР-БИЛЕ УЖУРАШКАН

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол бо неделяның эгезинде Суд приставтарының федералдыг албанының Тывада эргелелиниң удуртулгазы-биле ужурашкан. Пристав кижиниң ажылы белен эвес, ындыг-даа болза өре-ширеге туттурган чон база хилинчекти көрүп турар. Чүге дээрге доктаамал ажил чок тургаш-ла, банкылардан чээли алгаш, чыл-чылы-биле төлөп шыдавайн турарлар. Өрелиг кижилер-биле ажилдап тура, өрүлдээлиг айтырыгларны эп-чөп-биле шийтирилээрин Тываның Баштыңы суд приставтарынга күзээн.

КУЛЬТУРА ОДАГЛАРЫН ТУДАР

РФ-тиң Президентизиниң Сибирь федералдыг округунда төлээзи Сергей Меньшиковунуң деткимчези-биле РФ-тиң культура яамызы 2017 чылда Сарыг-еп, Дөң-Терезин, Ишти-Хем, Ак-Даш уурларга көдээ клубтар тударынга олгаш Кызыл-Мажалык биле Ак-Дуруг уурларның Культура бажыңнарынга капиталдыг септелгени чорударынга субсидия акшаларын бээр болган.

АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРИЛГЕЗИ

ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының эгелээшкини-биле ноябрь эгезинде улуг хар чагган Бай-Тайга кожуунуң чурттакчы чонунга ачы-дуза чидирилгезиниң хүлээп алышкын пункттарын Кызыл хоорайда организастаан. Манитарлыг ачы-дуза хүлээп алыр пункттарга бирги хереглелдин аш-чем маан (далган, макарон кылыглары, упалар, чигир, үс болгаш оон-даа өске), ылыг кышкы хептерни, хар аштаар дериг-рекселдерни чыгган.

Ачы-дуза чедирери-биле чоннуң олгаш албан организация черлериниң залаан аш-чеминиң болгаш иди-птериниң баштайгы бөлүүн ноябрь-да Бай-Тайгага чедирген.

ГЕНЕРАТОРНУ САДЫП БЕРГЕН

Каа-Хем кожуун чагыргазының дилээ-не «Тардан Голд» («Тардан Алдын») компания «Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг» ижилелдин киржикчизи аныяк малчын бүлөгө 3 фазалыг электри генераторун аш, ноябрь 26-да кожуун чагыргазын-дамчыдып берген. Моон мурнунда бо компания малчын турлагларны кышка кеткел турар үеде цемент-биле дуза-ын. А ноябрь эгезинде «Сүбедей» спорт үзүндә хоккей клубунуң бичии оолдар үүүнге 24 комплект хоккейлеп кедер к-хепти садып берген.

МОЛ МӨГЕЛЕР КИРЖИР

Декабрь 3-4 хүннеринде 12 шакта «Бедей» спорт ордузунуң 9 чылдаа-га тураскааткан чоннар аразының на-нал хүреш маргылдаазы болуп эртер-а моол мөгелер аймак чааны Цэрэн-эг, начын мөге Ганзориг, хартыга мөге Санхүү, арзылаң мөгелер Хүрелсүх, дав олар киржип келир.

• Мөңгүн-Тайга кожуунда

БАРААНЫН САВАЛАП ТУРАРЫ ЧАРАШ

Мөңгүн-Тайга кожуунуң Мөген-Бүрөн сумуздун сайгарлыкчы Сай Чыжыр-оолдун барааннарын делгел турары.

Тываның Моол-биле кызыгаар-лажып чыдар ыраккы булуңу — Мөңгүн-Тайга кожуунуң Кызыл-Хая суурунун сайгарлыкчылары боттарының өстүрүп турары сар-лык, хой, өшкү дүгүнден сырып тургаш кылган ширтектерин, өг кидизин, чылыг-чымчактарын, ак чемден кылган аш-чемин «Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө» деп республика чергелиг делгелге-яр-маркага делген, 2013 чылдан бээр доктаамал киржип келгенер.

Бир муң алды чүс ажыг чурттакчылыг бичии суур Кызыл-Хаяда көдээ ажыл-агыйның 9 аңгы бичии бүдүрүлгелери ажилдап турар. Оларның эң-не улуу — күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгези «Мөген-Бүрөн». Амгы үеде бүдүрүлгениң ажилдакчылары боттарының күжү-биле сүт болгаш эт продукцияларын бүдүрүп, болбаазырадып турар.

Эт болгаш сүт болбаазырадыр амгы үениң дериг-херекселдери-биле хандырткан цехтерни «Мөген-Бүрөн» күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезиниң баазазында эрткен чылдарда-ла эптеп тургускан. Сүт цегинде 11 ажылчын олут, эт болбаазырадыр цехте — 2, кидис кы-лыр цехте 4 ажылчын олуттарны ажиткан.

Бо чылдың күскү делгелге-ярмарка-зынга олар ыштааш, кадырып каан сарлык эддин, ак чемден кылган ааржы, быштак, саржаг, өреме-чөкпээн садып алыкчының кичээнгейин дораан-на хаара туда бээр кылдыр савалап алганы мурнукузунга бодаарга, кончук көрүштүг, чараш болду. Оон уламындан садыгжының бараанын келген чон дораан-на садып ап турду.

«Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө. 2016 чылдың түңнелдери» деп республика чергелиг делгелге-ярмаркага «Наци-онал езу-чаңчылдарны кадагалап турары дээш» деп номинацияга «Мөген-Бүрөн» күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгези тиилек-чи бооп үнгеш, делгелгениң диплому-биле шаңнаткан.

Владимир ЧАДАМБА.

Авторнуң тырттырган чүрүу.

• Чагыдылга — 2017

«ШЫН» — ЧОННУН СОЛУНУ

2017 чылдың бирги чартында «Шын» солунуң чагыдылгазы Тываның бүгү почта салбырларында болгаш «Тывапечать» КХН-ниң киоскилеринде бо хүннерде чоруп турар.

Ынчангаш «Шынны» үезинде чагыдып алырынче республиканың ырак-чоок булуңнарында чурттап турар хүндүлүг чонувусту, бижекчилеривисти, номчукчуларывысты кыйгырдывыс!

Хүндүлүг чонувус! «Шын» солунну үезинде чагыдып номчуңар!

Индекс	1 айда	3 айда	6 айда
11530 — хуу кижилерге	127,22	381,66	763,32
31730 — организацияларга	137,22	411,66	823,32

• "Шынның" аалчызы

САЙЫТ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЛГА

ТР-нің Информатизация болгаш харылзаа сайыдынга томуйлаткан Рустам Владимирович Грицюк-биле «Шын» солунуң редакциязы» күрүнениң автономнуг албан чериниң коллективи ужурашкан. Сайытты Информатизация болгаш харылзаа сайыдының оралакчызы Анна Лачугина таныштырган.

«Шын» солунуң кол редактору Александр Шокун удуртуп-баштап турар коллективиниң чогаалчы ажыл-ижи-биле таныштырып тура, редакцияның материал-техниктиг хандырылганынче, ажилдакчыларның шалың телевидение сайыттың кичээнгеин угулаан.

Бистиң корр.

• Мөөрей

ААР ӨРТЕКТИГ ШАҢНАЛ
АЛЫРЫНДА ЭВЕС...

Бо чылдың ноябрь 1 тыва дыл хүнүнге тураскааткан хөй-ле хемчеглер аразындан тыва чогаалчыларның шүлүктеринге аянның номчулга мөөрейин интернеттиң «Тыва дыл» бөлүүнге эрттирген. Мөөрейже 150 ажыг киржикчи аянның номчулгалыг видео-шүлүктерин чоруткан. Мөөрейиниң киржикчилерин Тываның үндезин культура төвүнге шаңнап-мактаан.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол мөөрейиниң киржикчилеринге байыр чедиргеш, Тываның улустуң чогаалчызы Александр Даржааның дыл чокта чон-даа, күрүне-даа турбас деп чугаалаанын кончуг шын дээрзин чугаалаан. Бо чылдан эгелеп тыва дыл хүнү тургусканы Тывага онзагай болуушкун болган. Октябрь 21-де тыва шүлүктер мөөрейин флешмоб хевиринге эрттирер-дир дээн оон саналын дыка хөй чон деткээни өөрүнчүг болган. Ынчангаш мөөрейин түңнөп тура, кол-ла чүүл улуг аар өртектиг шаңналдар алырында эвес, а тыва чонну каттыштырып чоруур төрзүн дылывысты камнап, ону кадагалаарывыс бистиң келир үевиңиң магадылалы-дыр дээрзин чонга билиндирери болган деп ол чугаалаан.

Бир онзагай чүүл — мөөрейге чүгле Тываның чурттакчы чону эвес, Кыдатта, Тывадан дашкаар аңгы-аңгы хоорайларда чурттап чоруур чоннуң база киришкени. Оларның аразында Кыдаттың Синьзянь-Уйгур автономнуг округунда чурттап чоруур иргиттер аймаандан Алдын Сан-биле видео харылзаа таварыштыр чугаа база болган. Ол бодунуң чогаатканы «Оглуң мен» деп шүлүү-биле мөөрейиниң тиилекчизи болган. Алдын Сан чаңгыс хан төрелдери-биле шак мынчаар чугаалажыр аргалыг болганынча, Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун Тываже чаалаанынча өөрүп, аалдап келирин аазаан. Тиилекчинин шаңналы тыва чоннуң чуртталгазының дугайында тыва номнар.

Бистиң корр.

Амгы үеде Кыдаттың девискээринде чурттап чоруур тываларның саны 2 муң ажыг кижиге. Олар чеже-даа эвээш санныг болза, езулалдарын утпайн сагып, тыва дылын камнап, үргүлчү чугаалажыр чоруурлар. Тываның чурттакчылары-биле база үргүлчү интернет таварыштыр харылзажыр турар.

Оон аңгыда Новосибирскиниң башкы университетиниң студентизи Даяна Жанцан Монгуш Кенин-Лопсаннның «Ийи чадыр» деп шүлүүн видео-харылзаа таварыштыр чугаалаан. Чаа-Хөл кожуундан Айдамир Монгуш, Каа-Хем суурдан Алтея Оюн, Бай-Даг суурдан Маггелан Мунзук, Кыдаттың Синьзянь-Уйгур автономнуг округунун Алдай сумуздун Байыртаа, Кызылдың №5 школазының өөреникчизи Сүлде Донгак, аныяк хөгжүмчү Томас Монгуш тускай шаңналдарга төлөптүг болганнар.

Интернеттиң «Тыва дыл» бөлүүнге салдыг видео-ларның 10 киржикчизи 8 муң ажыг көрүкчүлөргө үнүн алган. Оларның 3-ү шаңналдыг черлерин алган: 1-ги черни Кызылдың №3 школазының өөреникчизи Айслана Хуурак, 2-ги черни Чаа-Хөл школазының өөреникчизи Алексей Сараа, 3-кү черни Чаа-Хөлден Оргаадай Түң-оол төлээлээш, дипломнар болгаш тыва номнар-биле шаңнатканнар.

Тываның улустуң чогаалчызы Эдуард Мижит, «Шын» солунуң кол редактору, уруглар чогаалчызы Александр Шокун, Ю. Кюнзегеш аттыг Тываның ном үндүрер чериниң директору Артур Хертек, Тыва үндезин культура төвүнүн директору Игорь Көшкендей хууда шаңналдарын боттарының шилип алганы киржикчилеринге тывыскан.

Ынчангаш төрзүн тыва дылдың келир үеде камгалаттынып артып каарынга хамаарышкан хемчеглер чүгле тыва дыл хүнүнге тураскаадып эвес, а бүдүн чыл иштинде үргүлчүлөлдиг болурун чыылганнар күззэн.

Тываның Баштыңы, «Чаңгыс демниг Россия» партиясының Дээди чөвүлелиниң кежигүнү Шолбан Кара-оол ол партияның даргазы Д.А. Медведевтиң хүлээп алышкын өрээлинге чурттакчыларны хүлээп алган.

Кызылда чурттап турар Римма Седипкова Колхозная кудумчузунуң 32 «б» бажыңының чурттакчыларының өмүнээзинден коммуналчыларның болгаш Кызыл хоорайның мэриясының ажилынга хамаарыштыр хомудалды дамчыдып келген. 16 чыл бурунгаар ажылгалга кириген үш каът бажыңда хөй кезинде инвалидтер болгаш кырганнар чурттап турар, оон канализация системазы үрелген, сөөлгү чылдарда хоорайның мону харыылаар ажилдакчылары ону септээриниң талазы-биле хемчеглер албаан дээрзин дыңнаткан.

«Биске дуза чедирер кижик-чок-тур, дилегге езу барымдаалаан харычорудар, олайтырыг дээш Силерге келгеним дээш мени буруудатпайн көрүңер, оон өске арга чок болду. Чогум бажың боду эки, чылыг, бир эвес канализацияны септесек болза, төктүп турар сугнуң уржуундан бажың буступ болур. Шупту албан черлерин кезидивис, түңнел чок-тур» — деп, келген кижик чугаалаан.

Хоорайжыларның дилеглеринге кичээнге чок чоруу дээш Кызылдың мэриясынга, «Енисей» муниципалдыг бүдүрүлгениң чагыргазынга сагындырыг бээрин Тываның Баштыңы келген аалчыга бүзүрөткен. Ол ужуражылгага киришкен Кызыл хоорайның мэри Владислав Ховалыг канализация системазын чүге септесейн турарының чамдык чылдагааннарын тайылбырлаан. Шолбан Кара-оол ол тайылбырны хүлээп албаан. «Нарын айтырыглар бар дээрзин мынчага чедир билбес-тир силер, ол дээрге албан-дужаал ээлеп турарларның тоомча чок чоруудур, олар хоорайжыларның негелде-херектелдерин кичээнге албайн турар» — деп, республика Баштыңы харыылаан.

«Енисей» МУБ-ка, оон удуртукчузу Мерген Мынын-оолга бо айтырыгны шийтпирлээрин хүлээндирерин Шолбан Кара-оол Владислав Ховалыгдан негзэн.

Роксана Чимит чаңгыс чер-чурттуглары мөңгүн-тайгажыларның өмүнээзинден Чазак Даргазының хүлээп алышкынынга келген. Олар ырак-узак черден кээп шыдаваанындан ону төлээлөткен. Бо кыштың эгезинден тура улуг хар чагганындан ол девискээрге хөмүр-даш чедирери нарын айтырыг апарган дээрзин дыңнаткан. Олче одаар чүүлду хуу кижилер

• Тываның Баштыңының ажил-албан

ЧИДИГ АЙТЫРЫГЛАРНЫ
ТУРГУСКАН

чедирер апарган, а олар чурттакчыларга эптиин-даа барымдаалабайн, сөөртүр үезин боттары доктаадып алган ажилдап турар. Ындыг чылдагаандан оон медсестра болуп турар авазы инек көржеңи одаар ужурга таваржып турган.

Хөмүр-даш сөөртүлгези ам катап эгелзэн. Ындыг турбуже Чадаанадан кээп турар «кара алдынның» шынары багай, «Каа-Хемнинге» четпес. Чогумчалыг хөмүр-даш-биле канчаар хандыртынып ап болурул деп айтырыг мөңгүн-тайгажыларны дүвүрөткен.

Чедери берге, ырак черниң чурттакчыларының ажил-амыдыралынче кичээнге салыр ужурул Мөңгүн-Тайга кожуунуң чагыргазындан, көдзэ старосталардан болгаш харысалгалыг өске-даа кижилерден негелде тургузарын Шолбан Кара-оол Чазак Аппарадының ажилдакчыларынга дааскан.

"Чурттакчы чонга хөмүр-даш чедирер айтырыг чүге чайын эвес, а кыжын, оруктар дуглалганда, олче чүк чедирериниң өрттээ ийи-үш катап улгатканда, көдүрлүп кээп турарының чылдагаанын тус черниң даргаларындан айтырыксап тур мен" — деп, Тываның Баштыңы чугаалаан. Мөңгүн-Тайгада хөмүр айтырыгы кымның буруузу-биле нарыдап келгенин тодарадырын Тываның одалга болгаш энергетика сайыды Роман Кажин-оолга Чазак Даргазы дааскан. Ол ышкыш кышкы үеде хөмүр-дашты чурттакчыларга доктаамал садар шөлчүгешти тургузарының айтырыгын сайыт өөренип көөр ужурул. Ол сорулгага контролду регион удуртукчузу бодунга арттырган, ол айтырыг чоокку үеде шийтпирлеттинер ужурул дээрзин сагындырган.

Тываның Баштыңының даалгазын езугаар элзэн каш удуртукчулар хөй ажы-төлдүг, оларның аразында инвалидуруу база бар Берестовтарның өг-бүлезинге дуза чедирер ажилды кылып эгелзэннер. Ол өг-бүлениң хуу чуртталга бажыңы тударының регион программасынга кирбейн барганы элдеп-тиг болган. Өгнүң ээзи Андрей Александрович бодунуң күжү-биле бажыңын тудуп алган, ону чедир кылыр материалдар чок. Аңаа дуза чедирерин ол республика Баштыңындан дилзэн. Ол өг-бүлөгө чүнү кылганын күш-ажыл болгаш социал политика сайыды Людмила Тас-оол, Арга-арыгкуркомунуң даргазының хүлээлгезин күүседип турар Альберт Бараан, Өг-бүлө херектериниң агентелиниң директорунуң хүлээлгезин күүседип турар Саида Сенги болгаш Кызылдың мэри Владислав Ховалыг бир неделя болгаш Чазак Даргазынга илеткээр ужурул.

«Хуу хүлээп алышкынга хөй уруглуг ада Андрей Берестов-

биле таныжып алдым. 9 уруг кижик-дир! Улуу 17 хар хеймер оглу бир хар безин кеззэн. Ада-ие иелзэн 39 хар Өгнүң эр ээзи сантехник бол ажилдап, өг-бүлезин азын турар. Бичии бажыңын чоо улгаттырып алганнар. Дөмей шөл чедишпес. Чаа бажың туру-биле таваан бажың чаны кудуп алган. Оон чарыгдалды улуг — тудуг материалда чедишпес. Дуза чедирер, шийтпирлеливис. Бичии деттер болза, өгнүң ээзи бажың тудуп алыр мен деп тур Ажилга ынак болур болза, кдаа кижилиг өг-бүлени азын чоруй баар, шаанда хөй уруг өг-бүлелер хөй турган, олар ажы-төлү база ажилгыр бол деп орду. Эр хөй-дир сен, Берестов!» — деп, Шолбан Кара-оол социал четкиге бижзэн.

Бирги бөлүктүн инвалид Чечекмаа Ондар республика Баштыңына хуу эвес айтырыг келген. Ол пенсионер аразында компьютер талазын-ле бүгү-россияның Новосибирскиге болган VI чемпионатын киржикчизи кижик-дир. Негел езугаар аңаа эр, херээжен ийи кижик-дир турган, эр ки-тивылбаан, ынчан ол чүг «Яндекс» дилзешкин системасынга киржир аргалыг болг. Аңаа тиилзеш, планшет-би шаңнаткан.

2017 чылда ыңдыг чемпионат Санкт-Петербургка болу «Команданы чогуур негел, езугаар тургузуп алыр хере Инвалид тергеде чоруп тар кижик кайын аңаа күш чдер мен, ынчангаш компьютер маргылдаазынга бистиң республикадан киржиринге дуз чедирерин Силерден диледим — деп, ол чугаалаан.

Шолбан Кара-оол хамаат туружу, ажилгыры дээш Чечекмаа Куртубаевнага четтиргенин илереткеш, шынап-ла, бажыңыны шийтпирлээр эрге чагыргаларның дузазы чокт болдунмас дээрзин демдеглээ Инвалид кижиге шыдаар шаа биле дуза чедирерин ТР-ни Күш-ажыл болгаш социал политика яамызынга дааскан.

Чугаа үезинде Чечекмаа Куртубаевнаның хуу амыдыралында бергелер бары билдинген. Ол лифт чок бажыңының 5 дугаар каадында чурттап турар болган. Оон үнүп-кирери тергеде олурар кижиге кайы хире бергезин чугаалааш-даа канчаар.

Биче сеткилдиг херээжен кижик-дир айтырыгны шийтпирлээринге Чазак Даргазындан дуза дилевзэн. Шолбан Кара-оол найысылалдың мэринче боду телефон долгааш, Чечекмаа Куртубаевна-биле чугаалажырын, бир эвес чөпшээрер болза, оон куду каадында шөлдүг квартирага орнап бээрин саналдаан.

ТР-нің албан езууунуң сайызындан.

● IX Бүгү-россияның шииткекчилер шуулганынга уткуштур

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАРНЫ ШИИТПИРЛЭЭР

2016 чылдың декабрь 6-8 хүннеринде Москва хоорайга болур IX Бүгү-россияның шииткекчилер шуулганының белеткел ажилдары дооступ турар. 2016 чылдың сентябрь айда Новосибирск хоорайга болган IX Бүгү-россияның шииткекчилер шуулганының Сибирь федералдыг округтан делегаттарның хуралынга Тываның төлээлери-биле кады Кызыл хоорай судунуң шииткекчизи Урана Майнаковна Ооржак киришкеш келген. Урана Майнаковнадан делегаттарның хуралынга кандыг чугула айтырыглар сайгартынганын сонуургап айтырымга мындыг тайылбырны берди:

Хуралга Россия Федерация-ның Дээди Судунуң даргазы Вячеслав Лебедев база Россия Федерациязының Дээди Судунуң азында Суд департаментизинин директору Александр Гусев болгаш Сибирьниң 12 регионундан — Бурятиядан, Даг Алтайдан, Хакасиядан, Красноярск крайдан төлээлер кээп киришкен.

Шииткекчилерниң ниитилел-лгезинин төлээлери Россияның д системазының ажил-чоруду-лазының онза чугула айтырыг-рын сайгарып чугаалашкан.

Бо хүнде шииткекчилер шуул-нының түңнел документизинин певичелери ажилдап кылдынган. Иргизилгелде шуулганга кезем-болгаш хамааты хоойлула-ан өскертири-биле холбашкан кументилерни хүлээп алыр. Таңгыя РФ-тиң Кеземче болгаш кеземче-чорудулга дүрүмнерин артырының дугайы болур. Кеземче дүрүмү бо чылын — 20 чыл, кеземче-чорудулга дүрүмү — 15 чыл болган. Бо чылдар дургузун-ийи дүрүмнерге 200-200 фе-ралдыг хоойлуларны кириген. Шииткекчилерниң бодалы-биле а дүрүмнерни үндүрер эргежок чула үе келген.

Ынчалза-даа ам дээрзинде атар күштүг болуп турар хоой-ларны ажыглап турар болгаш шииткекчилер ниитилелгези-ойлуларны эде көөрүнүң дуга-нда айтырыгны катап көдүрер далдыг. Чүнүң дугайында чугаа-руп турарыл? РФ-тиң Кеземче дүрүмүнче «кеземче үүлгедии» деп ниитишкени киригеш, ол катего-рияга 2 чылга чедир хосталгазын-ык кеземче ялазы көрдүнген х-к кем-херек үүлгедиглерин ха-арыштыралары саналдап турар. РФ-тиң Дээди Судунуң дар-газы Вячеслав Лебедев IX Бүгү-россияның шииткекчилер шуулганының Сибирь федералдыг округтан делегаттарның Новоси-бирск хоорайга болган регионнар азының хуралынга кеземче хоойлуларын чымчадырының ду-юнда чугаалаан. Удавас езу-рымдаалаан үндезиннер-биле артырыштыраларны тудуп хоругдаа-болдунмас апар дээрзин ол-наткан. Чижээлээрге, буруудат-кан кижиде берип болур деп ымдааларны суд албан негээр-ар. РФ-тиң Кеземче дүрүмүнче улуг эвес, а ортумак аар чер-иг кем-херек үүлгедиишкенири ш кеземче ялазын шииттирген

деп санавайн барып боор кеземче үүлгедииниң категориязы көстүп кээп болурун база ол дыңнаткан.

«Чыл санында россияжи суд-тарның сайгарып көрүп турар хе-ректеринде улуг эвес кем-херек үүлгедиглеринин херектери 55 хуу болуп турар. Аар эвес кем-херек дээш бир дугаар шииттирип турар кижилерге хамаарыштыр албан кеземче ялазының кемчелерин ажыглаары күрүнеге эргежок чугу-ла бе? Бистер ындыг болбас ужу-луг деп санап турар бис. Хамаатыга бодунуң үүлгедииниң ужу-утказын угап бодаар арганы бээр херек. Кеземче ялазының уржуктары социал талазы-биле дыка аар» — деп, В. М. Лебедев демдеглээн.

Хамааты-чорудулга дүрүмүн-ге эдилгелерге хамаарыштыр ха-мааты херектеринин талазы-биле шиитпирлерниң барымдаалыг кезээниң белеткел хуусаазын 2-3 катап узадыр деп санал кирип ту-рар. Бир эвес эдилгелерни хүлээп алыр болза, судтуң барымдаалыг шиитпирин талаларның ап турар үезинде судтар хамааты-чору-дуга хоойлузу хажыдарын бол-дурбайн барып болур, ол ышкаш судтуң ажил-чорудулгазын бед-дип, дээштиг, дүрген болурунга дузалаар.

Бис база хамааты херектерни көөрүнүң база судтуң барымдаа-лыг шиитпирин тургузар хуусаа-ларны узадыр саналды деткип турар бис. Амгы үеде барымдаалыг шиитпирни үндүреринге 5 хонукту берип турар, ол хуусааны амгы үеде хамаатыларның боттарының эрге-ажыктарын камгалаары-биле судче негелде-билдиришкенин-ни, хомудалдарны кирип турары чылдан чылче көвүдөп турары-би-ле узадыры чугула.

Шииткекчилерниң дыш чок ажылының дугайында айтырыг хөй чылдар иштинде көдүрүп келген. Ынчалза-даа байдал эки талаже өскерилбейн турар, ылаңгыя бистиң Кызыл хоорай судунда ажил кан-чаар-даа аажок улуг. Ажилдың нормазының дугайында VIII шииткек-чилер шуулганынга база чугаалаш-кан, IX шииткекчилер шуулганынга түңнелди черле үндүрер боор деп идегел бар. Бир эвес саналдап турар хуусааларны бадылаптар болза, бистиң шииткекчилерниң ажылы херек кырында боттук нормаларга дүгжүп турар апар.

Кызылдың хоорай судунуң шииткекчилери 2016 чылдың ян-варь 1-ден ноябрь 30-ге чедир 8061 хамааты болгаш администра-тивтиг херектерни көрүп дооскан, отчеттук үениң төнчүзүңге чедир доостунмаан херектерниң саны 1371.

2016 чылдың январь 1-ден ноябрь 30-ге чедир Кызылдың хоо-рай судунче 745 кеземче херектери кирген, судьялар 714 херекти көрүп дооскан.

Оон аңгыда 2016 чылдың 11 айларының дургузунда судьялар 3379 суд мурнунуң материалдарын сайгарып көргөн.

Бо хүнге чедир чугулазын чи-дирбээн нарын айтырыгларның би-рээзи — эптештирилге юстициязын чогуур деңгелге акшаландырбайн турары.

Эптештирилге шииткекчиле-ринин ажил-чорудулгазының саң-

хөө хандырылганының айтыры-ылап-ла чидиг болуп турар. Россия Федерациязында эптештирилге судтарын эки хандырып турар 5 субъектини хуралга адаан. Оларга Ямал-Ненецк автономнуг округ, Москва хоорай, Татар Республика, Краснодар болгаш Ставрополь крайлары хамааржыр. Эптеш-тирилге судтарын федералдыг бюджеттен акшаландырар деп саналды шагда-ла кириген турган. Ол тема ам болур шуулганга онза чугула айтырыгларның бирээзинге хамааржыр.

Олышкаш суд аппараттарының ажилдакчыларының шалыңын өстүреринин дугайында айтырыг база көдүртүп турар. Тывада соңгу чүк дээш немелделер ду-зазы-биле шалың чүгээр турда, бүдүн Россияда ниитизи-биле суд хуралының секретарының шалыңы юридиктиг өөредилге черлеринче кирип алыры-биле стаж ажилдап алыр дээн, чаа дооскан школачы-ларны секретарь албан-дужаал-че хүлээп ап турган үелерден эгелээш, ол хевээр өспээн. Чыл-дан чылче суд аппараттарының ажилдакчыларынга негелделер шыңгыраан, кордакчының дээ-ди юридиктиг эртемниг болуру албан. Россия Федерациязының Дээди Судунуң даргазы Вячеслав Лебедевин чугаалап турары-биле негелделер дыка бедик, а оларның шалыңын өстүрбейн турар. Ооң ужуң регионнарның хөй кезинде суд аппараттарының кадрлары доктаамал ажилдавайн, үнүп-кирер чоруу бир чылда 90 хуу чедип турар. Ниитизи-биле бүгү чуртта байдал ындыг, ажилдаар кижиде чок, хөй кезии үнүп турар, ынчангаш бо айтырыгны чоокку үеде шиитпирлээри чугула. РФ-тиң Шииткекчилер чөвүлели ол айтырыгны шиитпирлээри-биле ийи арганы ажилдап кылып турар: РФ-тиң Президентизинин күрүне албан-хаакчыларынга төлевирлер чурумунуң дугайында чарлыгыга өскерилгелерни кириери болгаш суд албанының дугайында хоойлу төлевилелин ажилдап кылыры.

2017 чылдың январь 1-ден эгелеп электроннуг судтуң кезек-терин кириери-биле холбаштыр, чамдык категорияның хамаатыла-рындан аңгыда, судче документи-лерни албан электроннуг хевирге кириеринин дугайында айтырыгны сайгарып көөрүн саналдап турар. Ол ышкаш съездиге аудио болгаш видео бижидилгени суд хуралының протоколунуң тускай азы альтер-нативтиг хевир кылдыр хоойлу езугаар быжыглаарын, саазынга протоколду чорудар азы чорутпа-зын база чугаалажып көөр.

Дөрт чылда чаңгыс катап бо-лур Бүгү-россияның шииткекчи-лер шуулганынга РФ-тиң суд системазының эрткен дөрт чыл дур-гузунда ажылының түңнелдерин үндүрер, суд системазының байда-лынга хамаарышкан айтырыгларны болгаш ооң сайзыралының суд практиказының хөгжүлдээринин угланышкынарын, хоойлу доктаадып үндүрер баазанын сайзыраңгайжыдарын база сайга-рып чугаалажыр.

Шеңне ЧАВЫНЧАК,
Кызылдың хоорай судунуң
килдис начальниги.

● Хүннүң медээлери

АЖЫЛЧЫН ОЛУТ БЫЛААШПАЗЫН ДЭЭШ...

2017 чылда даштыкы болгаш кайы-даа чурттуң хамаа-тызы эвес болуп турарларның аразындан чүгле 100 аш-пас кижиде Тывага түр чурттаар чөпшээрелди алыр аргалыг. Регионда ажилчын олуттарны элээр-биле бээр өске чурттуң хамаатыларының кирип турарын кызыралы-биле 2014 чылдан тура хемчеглерни ап турар. Республиканың удуртукчуларының дилээ-биле Россия Федерациязының Чазаның бо чоокку хүннерде хүлээп алган айтыш-кыны-биле кызыгаар (квота) доктааттынган. 2013-2014 чылдарда 200 кижиге түр чурттаар чөпшээрелди берген турган болза, 2015 чылда 120 кижиде алган.

Тываның Күш-ажыл болгаш социал политика яамы-зының дыңнатканы-биле алырга, өске күрүнелеринин хамаатыларынга түр чурттаар чөпшээрелди бээрин кызыгаарлаары республиканың чурттакчы чонунуң аразында ажил чок чорукту чавырылдырар. Чүге дээр-ге Россияның хоойлужудулгалары езугаар РФ-ке түр чурттаар чөпшээрел алган даштыкы хамаатылар чурттуң хамаатылары-биле ажилчын олуттар элээринге барык дең эргелиг болуп турар.

Республикада бүдүрүлге черлери, ооң иштинде даш-тыкы инвесторларны болгаш кадрларны хаара туткан бүдүрүлгелер Тываның чазы-биле дугуржулга езугаар тус черниң чурттакчыларын ажилга тургузарын колда-дыр ужурулуг. Шолбан Кара-оолдун эгелээшкени-биле өөредилге черлери тус черниң кадрларын белеткээрин болгаш эде өөредирин организастаан.

Түр чуртаарынга чөпшээрел бээр кызыгаарлааш-кынын хемчээрли ниитизи-биле бүгү Россияда 2016 чылга деңгээрге, 15 муңга эвээр эээн. Сибирьде 2015 чылда 20070 кижиге чөпшээрел берип турган болза, 2017 чылда 17 020 кижиге бээр. Тыва чөпшээрелди эң эвээр берип турар регион. Эң хөй чөпшээрелди Новосибирск (4 муңга чедир), Омск (2500) областтарында даштыкы хамаатыларга түр чурттаарынга берип турар.

5 БАШ ХОЙ ДЭЭШ...

Тыва Республиканың Истелге эргелели 3 дугаар эдип-чазар колонияның начальнигинин хүлээлгезин күүседип турар 39 харлыг хамаатыны РФ-тиң КХ 290 чүүлүнүң 2 кезээнде көрдүнген («Албан-дужаал эдилээн кижинин хоойлуга дүүшпес херек дээш хээли алганы») кем-херек үүлгедиин кылганы дээш буруудадып турар.

Истелгениң тодаратканы-биле колонияның ажилдак-чызы шииттирген кижиге эдип-чазар албан черинден үр үениң иштинде үнүп чораш кээрин 5 баш хойну оон алгаш, чөпшээрээн турган. Ону республикада федерал-дыг айыыл чок албанның болгаш истелге эргелелинин ажилдакчылары тодараткан болгаш баш удур болдур-байн барган.

БИСТИҢ КАДРЛАРНЫ АЖЫЛДАДЫР

Евразхолдингинин «Межегейхөмүр» компаниязы Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун республиканың социал төлөвилелдеринге идепкейлиг киржир дугайында саналын хүлээп алган.

«Ук хөмүр-даш бүдүрүлгезинге тус черниң чурт-такчыларындан специалистерни ажилдадыр база боттарывыстың аныктарывыстан кадрларны өөредип чорудар талазы-биле дугуржулганы күүседир дугайында бодумнуң негелдемни база катап айттым» — деп, улуг инвестиция компаниязының чигинге директору Сер-гей Франк-биле болган чугааның дугайында Тываның Баштыңы чугаалаан.

«Межегейхөмүр»-биле дугуржулганы бирден бирээ чокка сайгарар дугайында Шолбан Кара-оолдун айтыш-кынын сонуургалдыг шупту яамылар алган. Компанияның штадынга 15 хуудан эвээр кезинге тыва специалистер-ни болгаш ажилчыннарны ажилдадыр айтырыгны ко-пания-биле кады «орук картазын» ажилдап кылыр даал-ганы Экономика, Күш-ажыл, Энергетика база Өөредилге яамыларынга берген. Оон аңгыда бүдүрүлгениң менедж-мени-биле, хөмүр-даш үлетпүрүнүң ажилдакчыларынга Дус-Хөлге санаторий, Кызылга буддийжи комплекс тудуу дээн ышкаш, республиканың социал төлөвилелдерин боттандыралынга «Межегейхөмүрнүң» курлавырларын хаара тударының айтырыын база чугаалашкан.

Тывада кокстуг хөмүр-даштын Межегейде чыды-нын шижээдиринге Роснедринин мөөрейин 2010 чылда «Межегейхөмүр» КХН ойнап алган болгай. Бо үеде чедир төлөвилелче инвестиция кирилдээзинин ниити хемчээрли 7,5 млрд. рубль четкен.

Амгы үеде турар 240 метр чедир шөйлү берген уургайның тудуун 2013 чылдан эгелээн. Аразында ту-душтурган черлерлиг, ам-даа 700 метр черни ажыглап кириер. 2016 чылдың төнчүзүңде уургайны бүрүнү-биле ажыглап эгелээр планнаан.

Бо хүнде ара-ара болгаш таваржыр чыдыннардан хөмүрнү казып турар. 2016 чылдың 10 айында 343,1 муң тонна хөмүр-дашты казып тыпкан. Бүдүрүлге бүрүн күжү-биле ажилдап эгелээрге, чылда-ла 7,7 миллион тонна хөмүрнү казар.

ТР-ниң албан езуунуң сайтызындан.

● Амы-хуунуң бодагы

ИВИ МАЛДЫҢ
БАЖЫН ӨСТҮРЗЕ

Тывада иви ажил-агыйының дугайында бижикседим. Шагда Тыва Арат Республика турда Тожу девискээринге иви мал 50-60 муң чедир өзүп турганын төөгү бадыткап болур. Ол үелерде аңаа чурттап чораан чоннуң чамдыызы кажан Совет күрүнө тургустунарга, тарадыр тофалар чуртунче, Моолче көжүп чорупкан. Ол үениң ивижилериниң бир чамдыызы – Бараан фамилиялыг чон Өдүген сумузу бооп артканнары ол.

Тожу кожуунуң «Май 1» совхозунга эрткен чүс чылдың төнчүзүнде иви малдың баш саны эвээжеп эгелзэн. 1980-1990 чылдарда «Май 1» совхозка ниитизи-биле 5600 хире иви малды дөрт аңгы бригадаларга азырап, өстүрүп турган. Чылдың-на эт дужаар планны күүседип, мыйыс кезер үеде мыйыстарын кезип тургаш, дыка хөй орулганы кирип алып чораан. Мен ынчан «Сорук» фермазынга 12-13 чылдар ишти бригадирлеп ажилдап турган мен. 1998-99 чылдарда мээң бригадамга 3 муң хире иви мал турган.

Ол-ла чылдарда Бедий, Кара-Хем, Чаваш хемнериниң эринге турган бригадаларның ивилери хенертен дуюу-биле төнгөн, «Май 1» совхоз буурап дүшкөн. Ооң-биле кады 15 өг-бүлениң ивижилери ажил чок артканнар. Оларга шалың акшазы бээр төлевир чок болганындан 4-5 чыл ишти ивижилер боттарының хууда олчазы-биле амыдырап турганнар. Мээң бригадамга турган ивилерни ону кадарып турган өг-бүлелерге үлээр ужурга таварышкан. Оларның чамдыктары Киж-Хем, а өскелери Өдүген тайгаларынче көшкен.

Амгы үеде Тожу кожуунда иви ажил-агыйыг «Өдүген» күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгези ажилдап турар. Ооң ивижилериниң амыдырал байдалы эрткен чүс чылдың төнчүзүнде ышкаш ам-даа берге, түрөгү хевээр, иви малдың саны база эвээш. Таанда-ла бис 21-ги чүс чылда чурттап турар болгай бис. Ивижилерге үстүнде даргалардан деткимче чүге көзүлбөзүл, Тываның көдээ ажил-агый яамызы оларже сагыш салып турары билдинмес.

Иви малдың одар-белчири база кызырылган. Биче-Баш, Азас-Хем, Хавак тайга, Улуг-Хемниң бажынга чедир шуптузу Азас заповеднигиниң девискээри апарган. 1960 чылдар үезинде Азас камгалалдыг чер (заказник) турган. Ол үеде Азас-Хемде кара кундушту камгалап турган болгай. А херек кырында иви мал кара кундустан үнелиг.

Чоокку чылдарда Оо-Хем талазында иви одарлаар черлерни кыдаттарга 50 чыл иштинде арендага берипкен. Аңаа улуг, чараш хоорай, станциялар тургустуна бээр дээрзинге бүзүрөп болур бе? Дыңнаарга-ла, ында чараш тайгаларны буза тепсип, чазылдырып тургаш, улуг комбинат тургузуп алган дээр. Бо бүгү чүүл иви малга хоралыг болбас бе?

Бо-ла бүгү чүүлдерни караам-биле көрүп, кулаам-биле дыңнап олура, Тывага иви малдың баш санын көвүдөдүп, ам-даа сайзырадыр талазы-биле чогуур хемчеглерни ап чорударын дилеп, бодумнуң хууда бодалымны номчукчулар-биле үлөжикседим.

Надежда ЧОГУНГА.
Адыр-Кежиг суур.

Специалистерниң чугаазы-биле алырга, хөй квартиралыг бажыңның капитал септелгези дээрже бажың иштиниң эргилзэн электри, газ, чылыг болгаш суг хандырылганының хоолайларының, бажыңның даштыкы кырыкы дээвирииниң, бажыңнарның подвалдарының болгаш ында изиг болгаш соок суг, чылыдылга системаларының хоолайларының, бажыңның тавааның, ханазының даштының, подъездилериниң иштиниң, ооң соңгаларының дээш бажыңның ээлерииниң ниити өнчүзүңге хамааржыр эргилзэн чүүлдерниң септелгези боор.

Капитал септелге ажилдарына херек акша-төгерикти бажыңда квартираларның ээлери, биргээр чугаалаарга, бажыңның ээлери тускай агар санынга, капитал септелге дадывырлары төлөп тургаш, чыып алып ужурулуг. Капитал септелге агар саны ийи аңгы хевирлиг. Бирээзи бажыңның ээлери чүгле боттарының бажыңга чарыгдар акша чыыр агар сан. Өскези капитал септелгениң регион операторунуң агар санынга чыыры, ынчан бажыңны кажан септээрин муниципалдыг эрге-чагырга шийтпирлээр. Чүгле боттарының бажыңның септелгезинге херек акша чыгыр агар санга дадывырны чыыры эки болгу дег. Ынчалза-даа квартираларның ээлеринде бажыңны ниитизи-биле боттарының өнчүзү кылдыр көөр сеткил ам-даа чок болгаш, хамаатыларның барык шуптузу чүгле боттарының бажыңның септелгезинге акша чыырын херекке албайн барганнар. Ынчангаш олар капитал септелгениң регион операторунуң агар санынга дадывыр төлөп, бажыңны кажан септеп бээр манаар ужурулуг апарганнар. Черле ынчаш хөй квартиралыг бажыңнарның ээлерииниң бажыңның ниити өнчүзүңге, ооң септелгезинге тоомча чогуун чуртталга-коммунал адырының ажилдакчылары демдеглеп турарлар.

Бажыңнарда квартираларның чааскаан чурттап турар ээлери, назыны 70-80 хар хамаатыларга капитал септелге дадывырын төлээринге чиигелделерни хоойлу езугаар көрүп каан. Ындыг чиигелделер барын билбес улуг назы-харлыг хамаатылар эвээш эвес. Капитал септелгениң ай санында дадывырын төлээринге чиигелделерни алып дизе, дараазында документилен тус чер эрге-чагырганың социал политика талазы-биле килдизинге дужаар: хамаатының бодунуң паспортунуң хоолгазын, чурттап ораы квартираның ээзи дээрзин бадыткаан документиңиң хоолгазын, назы-хары улуг хамааты чааскаан азы 70-80 харлыг хамааты-биле кады чурттап турарын бадыткаан документиңи, саң-хөө кредит албан черинде азы чурттап турар чериниң почта

● Капитал септелге айтырыглары

ТАРЛАН-ШОКАР БАЖЫН

салбырында агар санының реквизииттерин. Бо документилен сайгарып көөрге, оларны дужааган хамаатылар чиигелделерни хоойлу-дүрүм езугаар ап болур болза, 70-80 харлыг хамаатыларга капитал септелге дадывырын төлээринге 50 хуу чиигелдени бээр, 80 хардан өрү назынныг хамаатылар капитал септелге дадывыры төлөвөс.

Россияның хөй-ниити улусчу фронтунга РФ-тиң Президентизи Владимир Путин эргилзэн бажыңнарның капитал септелгезиниң шынарының хыналдазын чорудар деп даалганы берген. Россияның хөй-ниити улусчу фронтунуң Тывада салбыры база республикада ыңдыг хыналданы чорудуп турар. Кызыл хоорайда бажыңнарның капитал септелгезиниң шынарын хынаарга, чамдык бажыңнарның септелгези багай, өскелериниң эки болган. Чижээлээрге, Салчак Тока кудумчузунда № 10 бажыңның чурттакчылары оларның бажыңны эки септээр деп үнелзэннер, Щетинкин-Кравченко кудумчузунда дугаары 27, Ленин кудумчузунда дугаары 12 бажыңнарның чурттакчылары бажыңнарын багай септээр деп санап турарлар.

Ленин кудумчузунда №12 бажыңның ханазының капитал септелгези, элдээр-ти чугаалаар болза, «онзагай» болган. 2014 чылдың ноябрь айның эгезинде, агаар-бойдус соой бергенде тудугжулар келгеш, бажыңның ханазының даштыкы талазында штукатураны хоора шаап, каттап штукатурлап эгелзэннер. Штукатура ажилдарын агаар-бойдус чылыгды кылып деп чүвени тудугжу эвес, ол ажилга тек кижилер безин билер. Бажыңның чурттакчыларының барык шуптузу, ол үеде бажыңның ажаал-тежээлдези дээш харысалгалыг турган «Жилсервис» башкарыкчы компания-даа аңаа тоомча чок артканнар. Штукатура ажилдарын шын эвес чорудуп турар дугайында бажыңның чамдык чурттакчыларының сагындырыгларына тудугжулар: «Даргаларывыс ажилды кылыңар дээрже, кылып-ла тур бис. Олардан барып айтырыңар. Бисте чүү боор, акша ажилдап алып дээр улуста» – дээш, көңүс тоовас болганнар. Бо бажыңның ханазының капитал септелгезин дооспаанда-ла, чаа штукатура хоорлуп эгелзэн. Шак-ла ынчалдыр хананың септелгезин тудугжулар дооскан. А дараазында 2015 чылдың чазын-на хананың штукатуразы калбак калбаа-биле хоорлуп дүжүп эгелзэн. Баштайгы дээрзинде, та кайы организацияның ажилчыннары чүве, штукатурлап, кырындан чугайлап шаг болганнар. Ында-мында черлерден хоорлуп туруп бээрже, пат чөгөл төнгөннери-ле ол боор оң, сөөлгү үеде хол дегбес апарганнар. Амгы үеде Ленин кудумчузунда №12 тарлан-шокар бажың капитал септелгени багай чорудуп турарының херечизи бооп турар.

Хөй квартираларлыг бажыңнарның

ниити өнчүзүңүң капитал септелгезин шынарлыг чорудуп турарының хыналдазының дээштиг аргалары субъектилерниң күүседикчи органдар биле кады тургузарын Россияның Президентизи РФ-тиң Чазанга даандыгы Бир эвес Кызыл хоорайда Ленин кудумчузунда №12 бажыңның чүгле ханазының даштының септелгезин алып болза, капитал септелге дээш харысалгалыг бисте республиканың күүседикчи органдар күрүнениң баштыңының даалгазын амычедир күүсетпээр деп болур-дур.

2016 чылдың ноябрь айның ондунда Ленин кудумчузунда №12 бажыңның даштыкы кырыкы дээвирииниң капитал септелгези эгелзээр Ону чорудар эрге дээш демисел тудуу организацияларының аразына изиг болган дизе, хөөредиг эвес. Аңаа Кызыгаарлаан харысалгалыг ниитилер (КХН) «Каменщик», КХН «Регионстрой», КХН «Атриум» киришкеннер. Ленин кудумчузунда № 12 бажыңның капитал септелге ажилдарын кылырының (№2) керээзин чарар дээш, ажык конкурсу Тыва Республикада хөй квартираларлыг бажыңнарның капитал септелгезин коммерциялыг эвес фондузу ону эвес организастап эрттирген дээш, КХН «Каменщик» Россияның Монополия удур федералдыг албанының Тыва комиссиязынга хомудал билдиришкени кириген. Россияның Монополияга удур федералдыг албанының Тыва комиссиязы ол билдиришкени сайгарга Тыва Республикада хөй квартираларлыг бажыңнарның капитал септелгезин коммерциялыг эвес фондузу конкурту эрттирериниң чурумун үрзэн дүтүнелди 2016 чылдың ноябрь 1-дүндүрүп, ажык конкурсту каттап эрттирин дааскан. Каттап эрттирген ажык конкурсту КХН «Атриум» ойнап ап, септел ажилдарын чорудуп турары бо. Ажык конкурсту каттап эрттирип турганын солун чүүл – Ленин кудумчузунда №12 бажында квартираларның ээлери Е.А. Абромовтун төлээлеп турганы. Бо таварылганы эки им-демдек деп санап болу. Чүге дээрже капитал септелгеге хамаарыштыр бажың ээлери дүвүредип тура айтырыглар-ла хөй болгай. Чүнү септээр канчаар септээр, ооң өртек-үнези, шынары кандыгыл дээш-ле...

Кызыл хоорайда Ленин кудумчузунда № 12 бажыңның эң кырыкы каадының чурттакчыларын дүвүредип турар билдириг бар. Бо кыжын хар Кызыл хоорайга безин элзэн улуг чагган болгай. Бажыңның дээвирииниң кырынга чыткан хар, чазып турда чагган хар бажыңның дээвирииниң адаанга, бажың кырынга барган болгай. Ол хар келир чазын эрээш эң кырыкы каага квартираларже дамдалай бербес бе?

Шаңгыр-оол МОҢГУШ
Владимир ЧАДАМБАНЫ
тырттырган чуруктары

• Парлалга конференциясы

ТЫВАНЫҢ БАЗА БИР СҮЛДЕЗИ

Ноябрь 2-ден 25-ке чедир Россия-ның болгаш Моолдун эртемденнери туга-боттуг араатан аңарны шинчилээриниң талазы-биле катышкан экспедицияны чоруткан. Экспедицияның түңнелдериниң дуга-сында парлалга конференциязын «Уб-у-Нуур ыйгылаажы» заповедниктиң директору Владислав Канзай, Ирбиштиң армиязы» коммерциялыг нес-акционерлиг ниитилелдин дар-засы Радомир Чигжит эрттирген. Экспедицияныҥ сорулгазы кан-турганыл?

В.И. Канзай: — Ооң кол сорулгазы ишти шинчилээри. Оон аңгыда экс-пидияга спутниктен шинчилээри-биле ар кедирер, фото болгаш видео кээр, ирбиштиң чоруп турар черле-дарадыр, ол черлерде чем курла-н өөренип көөр, генетиктиг болгаш налдыг деңнелге болгаш ирбиштиң ларының сайгарылгазын өөренип планыг.

Эл экспедицияга кымнар кириш-т? Кайы черлерге шинчилелдерни каныл?

В.И. Канзай: — Үш аңгы бөлүк кыл-арлып алган эртемденнер Ховд-тың Цецег сумузунуң Хавцгайт, «Уб-у-Нуур» национал паркта Жаргалант-п даглары, Цагаан шувуут дагла-Цагаан дагларга ажилдаан. Үшкү-е Тываның «Убса-Нуур ыйгылаажы»-дниктиң болгаш Моолдун «Увс нур»-дниктиң ажилдакчылары-биле-штиң армиязы» Акционерлиг ком-п-лыг эвес ниитилелдин төлээлери-кит, Э.Саая), «Снежный барс»-нун президентизи Д.Медведев, ти камгалаар фондунуң башка-ы Онорзул Дашзэвэгийн, Санкт-урган фотограф Елена Машкова

тчаларыңар кандыг болду?

Канзай: — Бир дугаар бөлүк эр, ирбишти, ийиги бөлүк эр, кыс болгаш ирбишти туткаш, улуг ирбиштерге баглааш, анализ кылырынга чугу-

Владислав Канзай (солагай талазында), Радомир Чигжит дугуржулгага ат салган соонда.

ла херек чүүлдерни алган. Бичии эникке мончар баглаваан, чүге дээрге ол чаш, мончар аңаа аар чүк болу бээр.

Бистиң төлээлеривис киришкен бо бөлүк ирбиштиң чоруп турар черлерин тодарадып, ында ооң чири чөмүнү курла-выры болур те, чуңма, койгун хөй дээрзин тодарткан. Телер 4-5 бөлүк. Бир бөлүк 41 чедир баш болганын санап көрдүс. Ынчап кээр, ол черлерде ирбиштиң чири курлавыры четчир чорду.

Р.Д-С. Чигжит: — Мен бодум хуум-да, экспедицияныҥ кежигүнү болгаш, ирбиштиң изин көөр аас-кежиктиг болдум.

— Ирбиштиң аажы-чаңын, өзүп көвүдээр аргаларын маңаа шинчилээн бе?

В.И. Канзай: — Ийе, ынчанмайн кан-чаар. Ону эки билир кижилер маңаа ки-ришкен болгай. Ооң аажы-чаңын билбес кижии ону тудуп алыр аргазын билбес.

— Ындыг болза, бистиң номчук-чуларывыска ол ховар аңың аажы-чаңының дугайында чугаалап берип болур силер бе?

В.И. Канзай: — Ол аажок угаанныг

араатан. Ону тудуп алыры аажок берге болуп турары ооң ховарында-даа эвес, ол аажок чытчы болгаш, кижилерни кайы ырактан хайгаарап, оларның караанга көзүлбейн турарында болуп турар. Ол 2-4 оолдарны төрүүр, бир хар аягы ийи харга чедир аңап, амыдырап өөрөткөш, улгады берген аныяк ирбиштерни турлаандан ой-ладыптар. Боттарыңар амыдыраңар дээни ол. Ол аныяк ирбиш турлаг болгаш кады чурттаар эш дилеп дыка ырак черлерни эргир. Моолдан Тываже, оон дедир чоруп турары ол. Оон турлаг болгаш эш тып ал-гаш, ол черин «демдектеп» алыр.

— Олар чыл санында ол хире хөй төрүп турар чүве болза, баш саны чүге өспөй турары ол?

В.И. Канзай: — Өспөс боор бе, бичии-леп-даа болза, өзүп турар. Ынчалза-даа черлик амытаннарның төлдериниң дору-гары нарын. Аыш-чөмни авазы тып эккеп бээр, олар оон авазының соондан аңап өөренир...

— Оларга чемден белеткеп берип турза?

В.И. Канзай: — Ынчап баарга, олар

боттары амыдырап өөрөткөш, белең чем манап олурар, аңап билбес апаргай. Ооң кадында мал ээдин амзапса, малчынарга улуг когарал болгай. Черлик амытаннар аңап өөренир болгаш оларның чөмүнү курлавырлары черлик бойдуста четчип турар болза, олар кажан-даа малчын тур-лапарже халдавас.

— А бир эвес халдай бээр болза, малчын кижии ону өлүрүп каар болза, торгаалы кайы хирел?

В.И. Канзай: — 3 миллион рубльге чедир. Ирбиштиң назы-хары, эр-кызының аайы-биле аңгы болур.

— Малчын коданче халдааш, хөй мал тудуп каан болза, ооң когаралын кым дуглаарыл?

В.И. Канзай: — Ооң мурнунда Делегей-ниң черлик бойдус фондузу төлөп турган. Ам ону тус чер боттары төлээр кылдыр бүрүн эргелерин дамчыдыпкан.

— Ам ынчап баарга, акша-төгөрик чогуңдан чөрүлдээ тургустуна бер-бес бе?

В.И. Канзай: — Ындыг байдалдар тур-густунмазын дээш, аныяктарның эгелээни бо «Ирбиштиң армиязы» ниитилелдин ажил-чорудулгазынга деткимче көргүзөр апар.

— Бөгүн кады ажилдажылганың дугуржулгаларыңа ат салып турар болгай силер. Ол кады ажилдажылга-дан чүнү манап болурул?

В.И. Канзай: — Дыка хөйүнү. Оларның ажил-чорудулгазының угланышкынна-рын айыткан төлөвилел-биле танышкаш, бо экспедицияже оларны сүмелзэн бис. Баштайгы базымнар кылдыганы. Олар үр-түңнелдиг болурунга идегеп турар мен.

Р.Д-С. Чигжит: — Бистиң ажилывыс ийи аңгы угланышкынныг. Ирбишти чурраан чылыг хептер (толстовкалар) даарааш, ону эрткен чылын таныштырган бис. Ам ону база уламчылаар, ооң кадында чонга ол ховар амытан бистиң республикавыста бар болганы улуг чоргаарал-дыр дээрзин билиндирер. «Амур пары» дээш кайы хире ажил чоруттунуп турар-дыр. Ирбиш база ыңдыг ховар аң-дыр. Ынчангаш бистиң ону медресеп билип, нептередиривистен ол «Амур парында» дудак чок онзагай камгалалдыг болур. Ирбиш Тываның база бир сүлдөзи, демдээ болур ужурлуг.

— Чедишкиннерни күзөдүм.

Айлаң ДАРЖАА.

очтаның ажилы

Порттун почта харылзаазы эде-устунуп, 2005 чылдан бээр Россияның почтазы» деп чаңгыс ат-биле ажилдап, бистиң рес-п-ликаның девискээринде ха-заа шугумун тудуп, чоннун дып алган солун-сеткүүлдерин, аларын, номнарын, банде-дарын, посылкаларын, көдээ-ерде чурттап чоруур хүндүлүг танылгада чоннун пенсиязын аанда чедирер дээш кылбас-ла-пы чок.

илелдин байдалы өскерилгени-ды олар ажил-ижин база бир

ҮЕ-ШААНДА ЧЕДИРЕР ДЭЭШ...

янзы чаартып, бурунгаар хөгжүп, чоннун хереглелдерин база үе-шаанда хандырап дээш чаартылгалары база чорудуп турар.

Ооң бир тодаргай херечизинге рес-публика иштинге солун-сеткүүлдерни кайы хире үе-шаанда чедирип турарын ыраккы барыын кожууннарның тодар-гай чижектеринден сонугап көрдүс. Республиканың эң хөй тиражтыг ниитилел-политиктиг солуну «Шын» Кызыл-Мажалыкка, Ак-Довуракка, Тээлиге бир хонук озалдап келир болду.

Чочун чолаачы Алексей Монгуш (оң талазында) биле почтаның үдекчизи Аяс Аир-Санаа.

«Россияның почтазының» ажилдакчы-лары Кызылга бөгүн үнген солунну ол-ла хүннүн эртенинде алгаш, кожууннарже чоруптар. Ыраккы барыын кожууннарның почтазын Чадаанага эккелгеш, аңаа ко-жууннар бүрүзүңге аңгылай үлээш, бир хонганда Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Сүт-Хөл кожууннарже бир-бир машиналар, Кызыл-Мажалык — Ак-Довурак — Тээли — Кызыл-Даг — Бай-Тал — Шуйже бир машина, Барлык — Аянгаты — Эрги-Барлык — Аксы-Барлык — Бижиктиг-Хая маршрутче база бир, Кара-Хөлге чедер машина Чадаана-дан эртенгиниң 7 шакта үнүптер графиктиг.

Ак-Довурактың Постояннын почта салбырыңче Чадаанадан үнген машина эртенгиниң 10 шак үезинде чедип келди. Олар орук ара Кызыл-Мажалыктың, Ак-Довурактың почта салбырларына келгеш, чүгүн дүжүргөш, ол черлерден алыр почтазын база чүдүрүп алгаш, улаштыр чоруп турар улус болду.

Чээрби аягы чылдар иштинде чолаа-чылап келген Алексей Өдеевич Монгуш, чагаа-хорааны почта салбырларының ажилдакчыларына хүлээди, хүлээп ап чоруур үдекчи Аяс Мергенович Аир-Санаа олар-биле чугаалаштым. Ол дүне республиканың девискээринге кончуг кылын хар дескизи-биле чагганындан оруктарның байдалы кончуг нарын чугааладылар. Ынчалза-даа олар суур бүрүзүңге айтып каан үезинде озалдавас дээш чоруп турар улус болду.

Ынчангаш олар ол почта салбырына

Почта салбырының оператору Алдынай Ооржак.

хамааржыр солун-сеткүүлүн болгаш өске-даа чүүлдерни кончуг дүрген дүжүргөш, ол салбырдан алыр ужурлуг почтазын алгаш, Бай-Тайга кожуунче хаптылар.

Постоянный суурда ниитизи-биле 42 кижии «Шын» солунну бо чылдың төнчүзүңге чедир чагыдып алгаш, номчуп турарын почта салбырының оператору Алдынай Ооржак чугаалады. Ол ук салбырда Томск хоорайның харылзаа колледжин дооскаш, ам 8 чыл ажилдап турарын чугаалады. Келир чылдың солун-сеткүүл чагыдылгасы ук салбырда база эки чоруп турар болду. «Шын» солуннун доктаамал чагыкчылары ынак солунун үе-шаанда чагыдып алган болду.

Владимир ЧАДАМБА.

Авторнун тырттырган чуруктары.

• Кинонуң баштайгы көргүзүү

ЧҮРЭЭМ ҮНҮ, ЧҮРЭЭМ СОГУУ...

Ноябрь 24-те Улусчу чогаадыл-га бажыңыңа тыва чоннуң ынак ыраажызы, ТР-ниң алдарлыг артизи Аяс Данзырынның чырык адынга тураскааткан «Чүрээм үнү, чүрээм согуу, чүгүл сенде...» деп барымдаалыг кинонуң баштайгы көргүзүү ооң мөгейкичлеринге улуг белек болган. Аңаа ыраажының авазы, кат-иези, чаңгыс оглу Айыс, дөргүл-төрели, чаңгыс чер-чурттуглары, мөгейкичлери доозазы чыгып келген.

Сактышкын кежээзин ТР-ниң культура сайыдының оралакчызы Марьята Бадыргы ажиткан. Ол ыраажының катаптаттынмас чараш ырыларын, ооң хостуг, чоргаар үнүн магадап дыннап чоруун, кыска назынын да кылып чораан ажил-ижин таныштырып чугаалааш, бо кежээниң бир кол маадырлары — бо-ла бүгүнү организастан ажилчын бөлүктүң кежигүннери Амур Увангурну, Бижи Демчикти, Алдын-кыс, Марат Дагбаларны ТР-ниң Культура яамызының Өөрүп четтиришкин бижиктери-биле шаңнаан.

Бо барымдаалыг кинону канчаар, кайыын эгелеп алганының дугайында кежээниң организатору — Тес-Хем кожун чагыргазының херектер эргелекчизи Амур Увангур тайылбырлаан: «Силерниң деткимчеңер звес болза, мындыг онзагай кежээ-даа турбас. Шупту чүвениң эгелээн дөзү — Аястың башкызы Бижи Малчыновна Демчик. Ол бир чыл бурунгаар өөреникчим дугайында ном бижип тур мен, ооң дугайында материалдар чыырынга дузалажып көрүңер деп дилээн. Оон эгелээш, ажилчын бөлүк тургузуп алгаш, Аяска хамаарылгалыг бүгү-ле материалдарны чыып эгелээн бис. Аңаа-ла бөдүүн брошюра звес, кончук чараш, чонга белекке сөңнээр ном кылып бодап алган бис».

Амур Кара-Хунаевич баштаан ажилчын бөлүктүң кежигүннери ыраажының эш-өөрү, дөргүл-төрели, башкылары-биле ужуражып, сактышкыннарны чыып эгелээрге, материалдар көвүдээнинден ону чыып, кылыры шала берге апарган. Ынчангаш кижилерниң чугаазын видеокамерага тырттырып эгелээнер. Ыраажының чонга дыңналбаан, билдинмес ырылары, видеога тырттырган материалдары база тыптып эгелээн. Ол чыылган видео материалдар-биле документалдыг кино кылып бодап ынчан тыылган. 500 экземпляр номну бо чылдың төңүзүңгө чедир үндүрер дээш, бо кежээни-даа эрттирип турар чылдагааны ол. Номга сактышкыннар, ноталыг ырылардан аңгыда, ооң дискилери база турар. Дискилерге ырыларны Тыва үндезин культура төвүндө бижидип эгелээн.

ТР-ниң культура сайыды Алдар Константинович номда кирип турар ырыларның ноталары чок болза, ол ном үнези чок болур дээрге, ооң сүмези-биле ноталарны бижидер деп сүмөлешкеннер. Ол берге, улуг ажилды Тываның Композиторлар эвилелиниң даргазы Буян-Маадыр Түлүш биле композитор Чойгана Комбу-Самдан кылып эгелээн. Оларның бо номга кирип турар үлүг-хуузу дыка улуг дээрзин демдег-лээр апар.

Бо кежээден кирген акша ном үндүрүлгезинче кирер. Бо-ла бүгү ажилды кылып эгелээрге, Аястың оруу дыка ажык, чоруу чогуңур, чаңгыс-даа бергелерге таварышпаанын Амур Увангур демдегледі. Ол дээш деткиччилеринге, композиторларга, Тыва үндезин культура төвүндө Аястың кады ажилдап чораан ыраажы, хөгжүмчү эш-өөрүңгө өөрүп четтиргенин илеретти.

«Эзир-Кара» студиязынга үндүрген кинонуң бирги көргүзүүнүң кыскалаткан хевирин көргүскен. Кинону «Чүрээм үнү, чүрээм согуу, чүгүл сенде...» деп Аястың авазына тураскаадып ырлаан чараш аялгалыг ырызының сестери-биле адаан.

Кижиниң катап-катап дыңнаксаазы кээр ырының уян аялгасына үдеткен акаа чоннуң ховар оглунуң дугайында сактышкынның арыннары «Алдын Тестиң, Шара-Нуурнуң, Агар-Сынның ыраажызы» дээн сестер-биле эгелээн. Кинода Аяс Данзырынның өскөн чери Кызыл-Чыраа сумузун, ооң төрзөн бажыңын, өөренип чораан школазын, Шара-Нуур хөлдүн, Агар-Сынның делгемнерин көргүзүп турар. Аястың авазы Ирина Данзырынның, школага башкылары Клара Сояновна, Бижи Малчыновна оларның, ыраажы, хөгжүмчү эш-өөрүнүң сактышкыннарын, бичии, элээди үелериниң фото-чуруктарын көргүскен. 2000 чылда Аяна Ламаның «Аныяк салгал» деп теледамчыдылгасында аныяктар-биле ужуражылгада Аяс ачазы ышкаш тракторист болукаар чораанын чугаалап турары дыка солун. Тываның күрүнү университетинге студентилеп турган үелерин башкызы Мария Күжүгет: «Кичээл үезинде кижиге дозур кара карактары-биле чиге көрүп алгаш, дыка кичээнгеилг дыңнаар, өөредилгеге сонугралдыг оол чүве. Кижиниң сагыжына артып каар кижилер чоруур. Чараш, ыяңгылыг үнүң, ырыларының сөзүн, аялганын боду чогаадыр ховар салым-чаянның киживис харааданчыгы-биле чоруй барган» — деп, сактып чугаалап турар.

ТР-ниң культуразының алдарлыг ажилдакчызы Алдын-кыс Комбу Аяс Данзырынга тураскаадып бижээн «Ам бир катап ырлавышаан үнүп келем» деп шүлүүн номчаан. Эрзин-Тестиң көскү кижилериниң бирээзи, чогаадыкчы салым-чаянның, бот-тывынгыр композитор Алдын-кыс Чамзырыновна Аяска ынаан, ооң чогаадыкчы ажил-ижин үргүлчү хайгааралга ап чораанын чугаалап, ооң өскөн-төзөн чуртунга уругларның уран чүүл школазының хөөмей салбырын ажиткан болза дээн күзелин илеретти. Шынап-ла, ыраажының төрзөн черинге республика чергелиг «Хөөмей — чоргааралым», «Алдын согун» деп хөөмей, ыры мөөрейлерин эрттирип турар болгай.

Эжиниң номун үндүреринге деткимчезин көргүзүп келген чонга ооң хөгжүмчү эш-өөрү, чаңгыс чер-чурттуглары «Авам сеңээ», «Алдын согун», «Дыңгылдайлаан Тыва чуртум», «Шара-Нуур», «Алды базым», «Идегел» дээш оон-даа өске А. Данзырынның бижээн сурагылы, утундурбас ырыларын бараалгаткан. Жанна, Экер Сарыгларлар, «Тыва», «Эртинелиг Тыва», Тываның улустуң хөөмейжилери Игорь Көшкендей, Андрей Монгуш, Айдаш Барыңмаа, аныяк ыраажылар Ишкин оглу, Борбаана Баржай, Хүлер Ондар, Альберт Маады, Артыш Аракчаа база «Аржаан» студиязы дээш оон-даа өскелер киришкен.

Көрүкчүлөр Аяс Данзырынның «Хоорай» деп ырызының «Сен чогуңда шак бо хоорай хоозураан...» деп сестерин ырлашышаан, адыш часкап байырлашкаш, тарааннар.

Салым-чаянның ыраажывыс ам бо хүннерде аравыста чок-даа болза, ооң чогаатканы кымга-даа дөмөйлөшпес аялгаларлыг чараш ырыларын чон ам-даа дыңнап, ырлажып чорууру эки. Чурттап эрткен узун звес чуртталгазының иштинде ооң кылып чораан ажил-ижиниң түңнелдери ам-даа балалып чиде бербээни өөрүнчүг. Чоннуң сагыш-сеткилинге ооң ыяңгылыг өткүт үнү база аян ырылары ам-даа хөй-хөй чылдар иштинде чаңгыланыр дээрзинге идегеп артар-дыр бис.

Алдынай СОЯН.

• Рушевтерге тураскаа

«ҮШ САЛЫМ. ҮШ ТАЛАНТ»

Рушевтерниң чогаадыкчы өг-бүлезинге тураскааткан делгелгени декабрь 9-та Тываның национал музейинге ажыдар.

«Үш салым. Үш талант» деп адаан делгелгеге Надя Рушеваның 65 харлаанын, Наталья Ажыкмаа-Рушеваның 90 харлаанын демдеглед база Николай Рушевитиң чогаадыкчы ажил-ижин аңаа таныштырар. Музейге чаңгыс-даа турбаан Рушевтерниң өг-бүлезиниң херекселдерин, документилерин, экспонаттарын делгээр.

Бо чылдың апрель айда музейниң ажилдакчылары Любовь Шойдук биле Долаана Бүрбүжеп Москвада Рушевтерниң квартиразындан Надя Рушеваның эт-севин, чураан чуруктарын, эскизтерин эккелген турган. Ында эң-не үнелиг чүүлдер — номнар, фото-чуруктар, хөй-ле суй белектер, Надяның делгелгелериниң чарлалдары.

Рушевтерниң өг-бүлезиниң чогаадылганының мөгейкичлеринге болган аалчыларына бо делгелге улуг сонугралды оттурар дээрзи маргалдап бист.

• Уран чогаал кежээзинче чалалга

«КЕЖИК-ЧОЛДУҢ ЧЕЛЭЭЖИ»

Тываның Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү, аныяк шүлүкчү Чаяна Чыкайның шүлүктеринге бижиттинген «Акыларым, угбаларым», «Сериин кежээ», «Сенче орук», «Хүреш» дээш оон-даа өске чараш ырылар чонга билдингир, сурагылыг ырылар апарган. Ооң бижээн шүлүктеринге 50 хире ыры чогааттылган. «Чаянаның шүлүктеринге аялга чогаадырга, боду-ла ырлаттына бээр, сестери эптиг, чараш» — деп, композиторлар чугаалаар. Ооң шүлүктерин ыры кылдыр хуулдуруп турар композиторларга Чойгана Комбу-Самдан, Аяна Монгуш, Наталья Лопсан, Оксана Тюлюш хамааржыр.

Чаяна Чыкай шүлүк, чогаал бижи-ринден аңгыда «Эрзин», «Шын» солуннарга ажилдап чораан болгаш, очерктер бижи-ринге база мергежээн. Ол Тыва биле Россияның демнежилгезиниң 100 чыл оюн таварыштыр чонга онза ажык-дузалыг, номчукчуларның кичээнгеил калбаа-биле хаара тудуптар «чончу» ном үндүрер бодап-биле «Чүс салым» деп ийги номун бижээн (бирги шүлүктөр болгаш чечен чугаалар ному «Ийи салым»).

Автор номунда кирген маадырларын бүгү республиканың 17 кожундан база Ак-Довурак болгаш Кызыл хоорайлардан илередип тыпкаш, чурттап оор суурларынга, аалдарына чедип, олар-биле чоок чугаалажып, өг-бүлелериниң амыдырал-чуртталгазы-биле таныш-каш бижээн. Кандыг-даа үе-чаданың номчукчуларының сонугралын оттуруптар солун барымдаалар, кижилерниң салым-чолун, эрткен оруун, катаптаттынмас төөгүзүн бижээн, езулуг «дириг» ном. Оларның чурттап келген чылдары, арга-дуржулганы, ажил-ижи, сагыш-сеткили кажанда-даа бир-бирээзинге дөмөйлөшпес. Бергелерни тиилээш, бодунуң оруун төлөптиг эрттип, төрзөн булунун ээлеп, чуртунуң сайзырал-хөгжүлдэзинге ак сеткилдиг ажилдап чораан болгаш бөгүн-даа ол буянныг херзэн уламчылап чоруур кижилер-дир.

Ол ышкаш Улуг Тиилелгениң 70 чыл оюн таварыштыр аяс дээрни, аас-кежиктиг амгы үени чаалажып берген, эвээш арктан тылдың хоочуннарын номунда киригенин ыдык хүлээлгези деп автор санап турар. Тус чериниң эрге-чагырга база хөй-ниити албан черлериниң

сүмелээни бүгү талазы-биле көскү үлегер болган төлөптиг, кинниг ажил-херектиг хамаатномунда бижээн.

«Чүс салымның» маадырларындан эмчи, башкы, артист, сайгарлыкчы, спортчу малчын, эртемден, ус-тывыш бан-хаакчы база депутат дээш дөзү-даа мергежилдин терги база келир үеже улуг идегел ажилдап турар аныяктарны чутанып алыр. Кайы-бир но

бодунуң кожазын, кады өөренип чаңгыс адырда ажилдап чоруур, бо номдан тып алыры чайлаш Тайбың-чаагай чуртталганы биске ажылы-биле эккеп, тургусчул бөлүгү-биле кижилеривис хүнден эвээжеп турар. Оларның орунун сабурунгаар көрүштүг аныяк-өскө санал-бодалы-биле номчукчу таны

Чогаадыкчы салым-чаянның шүлүкчү Чаяна Чыкай «Кежик-чолдуң челээжи» деп уран чогаалдың көргүзүүнче чонун декабрь 18-те лап турар. Ол кежээге авторнуң ырыларының база «Чүс салым» номунуң таныштырылгасы болу. Авторнуң ырыларын Тывада сурап ыраажылар Андрей Монгуш, Айдаш Барыңмаа, Ай-Хаан Ооржак, Ай-Сам, Айдыс Даржай, Артыш Сава, Аким Монгуш, Айда Даржай, Борбаана Баржай, Мерген Куулар, дежда Куулар, Олимпиада Чыраа, Саян Дембирел, Сайзана Сюрон, «Угулза» бөлүү дээш оон-даа күүседир.

Алдынай СОЯН.

Спорт • спорт • спорт

ТЫВАНЫҢ ЧЕМПИОНАДЫ

Аар деңзилиг уругларның хүрежи.

тиилелгези болган.

Тыва Республиканың бирги чери дээш болган маргылдаага ниитизи-биле 130 ажыг оолдар, уруглар күжүн шенежип, хевис кырынга үнүп келгеш, авааңгыркашпагай аргаларын залда олурган көрүкчүлерге бараалгаттылар. Оларның аразындан Чадаанадан келген кады төрзэн алышкылар

Байыр биле Роланд Ондар кайызы-даа боттарының хүрешкен килдеринге чемпионнап кааны солун болду.

Маргылдааны көрүп олурарга, оолдар хүрежи-биле уругларның хүрежи бот-боттарындан ылгалып турарын эскердим. Оолдарның хүрежири техника талазы-биле эки белеткенгенинден өдө-чара халып хүрежир болза, уруглар бир туткан соонда, шуут салдымас, дыка күштүг болгаш кончуг элгир болдулар.

Херээжен спортчулар аразында хостуг хүрештин мөгелерин белеткээр ажил Улуг-Хем, Мөңгүн-Тайга, Барыын-Хемчик болгаш Өвүр кожуннарда элзэн сайзыралды ап бар чыдарын болуп эрткен маргылдааның түннелдери бадыткады.

Эң ылаңгыя Барыын-Хемчик кожунун шилиндек команданың кежигүнү Азията Хомушкун 48 кил деңзилиг мөгелер аразында удурланыкчыларын минута безин чедирбейн арыг октап тургаш, эрткен чылгы чемпион адын база катап бадыткады. Өвүрден Ан-

гелина Монгуш 44 килге, Мөңгүн-Тайганың төлээзи Айлаана Ондар 51 килге тииледилер.

Улуг-Хем кожунун уругларның спорт школазының тренер-башкызы Кара-оол Чондановтун маргылдаага эскелген өөреникчилери Чаяна Дыртык-оол 55 килге, Самага Кунгаа 75 килге чемпионнадылар. Ол чедишкinnen уруглар аразында хостуг хүрештин сайзыралы ук кожунда элзэн сайзырап турарының херек кырында бадыткалы болду.

Болуп эрткен маргылдааның

техниктиг түннелдери:

Эр улустун маргылдаа-зынга:

57 кг. 1. Кежик Монгуш. 2. Иван Санчы-Мидип. 3. Арслан Ондар. 3. Күдөр Доруйгу. 61 кг. 1. Майдыр Донгак. 2. Тамерлан Адыгбай. 3. Белек-оол Күжүгет. 3. Аржаан Ооржак. 65 кг. 1. Сайын Казырык. 2. Аян Монгуш. 3. Илья Кызыл-оол. 3. Буян Сержи. 70 кг. 1. Байыр Ондар. 2. Дозураш Күжүгет. 3. Ринчин Монгуш. 3. Шолбанчы Күжүгет. 74 кг. Роланд Ондар. 2. Темир Ооржак. 3. Начын Дангыт-оол. 3. Арбак Сат. 86 кг. 1. Субудай Шойдун. 2. Евгений Дүвендей. 3. Айдыс Куулар. 3. Чаян Седен. 97 кг. 1. Айдын Монгуш. 2. Күзел Дамчат. 3. Байыр Сырбыккай. 3. Арсен Ондар. 125 кг. 1. Начын-Мерген Ооржак. 2. Денис Седивес. 3. Орлан Монгуш. 3. Камгалакчы Монгуш.

Херээжен спортчулар аразында:

44 кг. 1. Ангелина Монгуш. 2. Вероника Хомушкун. 3. Долера Тюлюш. 3. Ангелина Ооржак. 48 кг. 1. Азията Хомушкун. 2. Аялга Салчак. 51 кг. 1. Айлаана Ондар. 2. Эльдона Хунажык. 55 кг. 1. Чаяна Дыртык-оол. 2. Джалкарма Шырап. 65 кг. 1. Чойганмаа Монгуш. 2. Аида Кыргыс. 3. Диана Монгуш. 75 кг. 1. Самага Кунгаа. 2. Сайлаана Ооржак. 3. Ольга Адыг. 3. Азияна Ооржак.

Владимир ЧАДАМБА.
Авторнун тырттырган чуруктары.

Маргылдаа үезинде.

86 килограммга чемпионнаан Субудай Шойдун биле ийиги черни алган Евгений Дүвендей.

зүренич эвес, ынчалза-даа...

КУЛДУҢ ӨРТЭЭ ЧЕЖЕЛ?

Декабрь 2-ни Кулданышкын демиселдин бүгү делегей хүнү чарлааны таварылга эвес. Рос-бо чидиг айтырыг талазы-биле гейде 5-ки черни ээлеп турар. эрттерниң санап турары-биле бистиң чуртта күш-ажылдың эр-херээжен чорук кылырының ында миллион хире кижиге бар. Ма-таалал чедирер ачы-дуза черинде п турар уруглар ол дугайында арындан ыядыр, коргар болганда, ы-биле истелге чорудары кончуг

тер эгезинде Россияның ырак келген ийи уругну хостап алган ары Москвуга аъш-чем садар ажылдаар деп дугуржулга-биле, хос чер чок дээш хүлээп албаан. де оларны Махачкаланың таалал не кулдар кылдыр садыпкан. Бис-ентилер бис» дээш, уругларны ыргалыг болган бис» — деп, ышкындан кижилерни хостап ытернатива аттыг хөй-ниити ижиниң удуртукчузу Олег Мель-иФ» солуннун корреспонденти-аалаан. Ниитизи-биле сөөлгү ийи лег болгаш ооң талалакчылары ың аңгы-аңгы черлеринге кулда-турган 300 кижини хостааннар.

Эзчел кижилерни кулдар кылып а көңүс бөдүүн: кыдыг-кызыгаар-суурдан азы кожавыста Украи-

надан аныак кыстарны Москвага модель (мода хевин көргүзөр кыс), ресторана официантылар азы уруглар ажаакчызы болуп ажылдааш, хөй акша ажылдап аар сен деп мегелеп эккелгеш, паспорттарын хавырып алгаш, бербес, коргудуп тургаш, таалал бажыңнарынче садыптар.

Кулданышкын-биле демисел чорудуп турар эрге-хоойлу ажылдакчыларының чугаазы-биле, көдээ ажыл-агыйга кулдар ажылдадыры Волгоград, Ростов обла-стында, Калмык Республикада нептерзэн, а Дагестанда кижилерни мал-маган ышкаш, тууйбу заводтарына ажылдадыры-биле кулданыгже садып турар.

Чээрби беш харлыг Евгений Скоро-думов Волгоград облазынга картофель шөлүн хораннаар ажыл чугаалажып ал-гаш, чедип кээрге, ону дөрт чыл дургузунда ырадыр үндүрбейн, ховуга ажылдадып келгеннер. Акша бербес, чүгле чем бээр. Үш чыл эрткенде дезе бергеш, орукка машина дозуп турда, ээ көргөш, олуртуп алган чолаачы оолду Ростов облазынга аппаргаш, хойлар кадартып каан. Оон Дагестанче чорудупкан, ол аңаа база-ла хой кадарып турган. Ол «Альтернатива» организацияның телефонун душ бооп тып алгаш, дузалажырын дилзэн.

Улуг хоорайларның метрозунга азы вокзалдар даштында диленичилер, ин-валид бооп колданып турар улус шупту

кым-бир кижиниң өңчүзү, кулу. Оларның бирээзи-ле хүнде ортумаа-биле бодунуң эзинге 5 муңдан 7 муң рубль чедир ак-шаны «ажылдап» эккеп бээр. Ындыг кул-дарны азыраарына хөй акша чарыгдавас, чүгле чем берип каар.

Кырганнарны албан-биле инвалид кылып каар таварылгалар хөй. Украинаның Луганск хоорайының инвалидтер бажыңына турган караа көрбес кырган-аваны Россияга, карактарың эмнеп каар бис дээш, эккелгеннер. Ооң караан дуй даарааш, Курск вокзалының чанынга диленичи кылдыр тургузуп каан. Бир чыл дургузунда хүннүн-не холун сунуп алган турар согур кырганның чанынга эрге-хоой-лу ажылдакчылары чедип, кайыын келген кижил деп сонуургап көрбээн. Бир хүнде-ле ооң кириген акшазы 50 муң рубль чеде бээр турган. Соок хүннерде ооң чаштар бадып, иринчелип турар аарыг карактарың көргөш, акша октап бээр улустун саны кончуг хөй болган...

«Кулдарның өртээ аңгы-аңгы: ажыл кылыр кул 20-25 муң рубль, таалал бажы-ңына «ажылдаар» аныак кыстарның өртээ 50-ден 150 муң рубль чеде бээр, диленичи инвалидтин өртээ 50 муң рубль. Эң-не коргунчуг болгаш акша дээш арын-нүүр чок чииртим чүве — «чаш уруглуг «мадонна» деп адаар диленикчилерниң бары. Ры-нокта ыңдыг чаштарлыг иелерниң өртээ

100 муң рубль. Ыглавазын дээш, ол бичии чаштарның аксынче коньяк азы удудар эм дамдыладып каар. Кижилерни кулданыг-дан хостаар ажылга полицейжилерниң киржилгези шоолуг эвес. Эң идепкей-лиг, ак сеткилдиг ажылдап турар эрге-хоойлу ажылдакчылары Дагестанның полициясында. Олар чүгле кем-херек үүлгедикчилерин тударына эвес, кижилерни кулданып, ажык-кончаа ап турар тууйбу заводтарын хаар дээш, шудургу ажылдап турарлар. Москва метрозунун полицейжилери сөөлгү үеде ажылын көскүзү-биле экижиткен. Кулдар элперин шуптузун тудуп алыр деп кордаан херээ чок. Ындыг улусту тудуп алгаш, оларның буруузун тодарадырына, херечилер-биле ажылдаарына, байысаалга чорударына үе херек. Кулданыгга турган кижилер база коргунчуг байдалга турганын дораан ут-туптарын күзээр, дүрген-не аал-чуртунга чедип аарын бодаар» — деп, Олег Мель-ников чугаалап турар.

Кижилерни кулданыгже садып турган деп буруудадышкын-биле бо чылдың алды айында Россияга кеземчеге онааш-кан улустун саны — 20 кижиге. Ажаап-карактаар улузу чок кырганнар азы чурттаар, ажылдаар чери чок, сураглап, айтырып кээр улузу чок кижилер, өскүстер бажыңына өскөн оолдар, уруглар колдуун-да кулдар апаар...

«АиФ» солундан,
Галина МАСПЫК-ООЛ белеткээн.

**ХУРАЛ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ СЕЛЬСКОГО
ПОСЕЛЕНИЯ СУМОНА "ШЫНААНСКИЙ"
ТЕРЕ-ХОЛЬСКОГО КОЖУУНА
РЕШЕНИЕ**

от 29 ноября 2016 г. № 17

**ОБ УСТАНОВЛЕНИИ И ВВЕДЕНИИ В ДЕЙСТВИЕ
НАЛОГА НА ИМУЩЕСТВО ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ**

В соответствии с федеральными законами от 06.10.2003 №131-ФЗ «Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации» и от 04.10.2014 № 284-ФЗ «О внесении изменений в статьи 12 и 85 части первой и часть вторую Налогового кодекса Российской Федерации и признании утратившим силу Закона Российской Федерации «О налогах на имущество физических лиц», главой 32 Налогового кодекса Российской Федерации, Законом Республики Тыва от 30.11.2016 №231-ЗРТ «Об установлении единой даты начала применения на территории Республики Тыва порядка определения налоговой базы по налогу на имущество физических лиц исходя из кадастровой стоимости объектов налогообложения», руководствуясь Уставом администрации сельского поселения сумон "Шынаанский", Хурал Представителей сельского поселения сумона "Шынаанский" решил:

1. Установить и ввести на территории сельского поселения сумона "Шынаанский" налог на имущество физических лиц с 01.01.2017.

2. Налоговая база в отношении объектов налогообложения определяется исходя из их кадастровой стоимости.

3. Определить налоговые ставки в следующих размерах:

- 3.1. 0,1 процента в отношении:
 - жилых домов, жилых помещений;
 - объектов незавершенного строительства в случае, если проектируемым назначением таких объектов является жилой дом;
 - единых недвижимых комплексов, в состав которых входит хотя бы одно жилое помещение (жилой дом);
 - гаражей и машино-мест;
 - хозяйственных строений или сооружений, площадь каждого из которых не превышает 50 квадратных метров и которые расположены на земельных участках, предоставленных для ведения личного

подсобного, дачного хозяйства, огородничества, садоводства или индивидуального жилищного строительства.

3.2. 2 процента в отношении объектов налогообложения, включенных в перечень, определяемый в соответствии с пунктом 7 статьи 378.2 Налогового кодекса Российской Федерации, в отношении объектов налогообложения, предусмотренных абзацем вторым пункта 10 статьи 378.2 Налогового кодекса Российской Федерации, а также в отношении объектов налогообложения, кадастровая стоимость каждого из которых превышает 300 миллионов рублей.

3.3. 0,5 процента в отношении прочих объектов налогообложения.

4. Установить, что налоговая база в отношении:

4.1. квартиры определяется как ее кадастровая стоимость, уменьшенная на величину кадастровой стоимости 20 квадратных метров с общей площади этой квартиры;

4.2. комнаты определяется как ее кадастровая стоимость, уменьшенная на величину кадастровой стоимости 10 квадратных метров площади этой комнаты;

4.3. жилого дома определяется как его кадастровая стоимость, уменьшенная на величину кадастровой стоимости 50 квадратных метров с общей площади этого жилого дома;

4.4. единого недвижимого комплекса, в состав которого входит хотя бы одно жилое помещение (жилой дом), определяется как его кадастровая стоимость, уменьшенная на один миллион рублей.

5. Предоставить налоговую льготу в порядке, установленном ст. 407 Налогового кодекса РФ.

6. Признать утратившими силу с 1 января 2017 года Решение Хурала Представителей сельского поселения сумона "Шынаанский" «Об установлении налога на имущество физических лиц» от 15 сентября 2016 г. №15.

7. Опубликовать настоящее решение в муниципальных газетах и в сети «интернет».

8. Настоящее Решение вступает в силу с 1 января 2017 года, но не ранее чем по истечении одного месяца со дня официального опубликования.

Глава-председатель Хурала представителей сельского поселения сумон «Шынаанский» Тере-Хольского кожууна Республики Тыва Ф.И. Бадыраа.

ОБЪЯВЛЕНИЕ

Хурал представителей сельского поселения сумона Бай-Дагский Эрзинского кожууна Республики Тыва сообщает о продлении сроков конкурса на замещение должности председателя администрации сельского поселения сумона Бай-Дагский Эрзинского кожууна Республики Тыва

Документы от кандидатов принимаются с 1 по 10 декабря 2016 года с 09 часов до 17 часов по адресу: Республика Тыва, Эрзинский кожуун, с. Бай-Даг, ул. Красных Партизан, дом 12, кабинет председателя Хурала представителей сумона.

С условиями конкурса, положением о проведении конкурса можно ознакомиться на официальном сайте <http://erzin.ru>.

ИЗВЕЩЕНИЯ

В администрацию Пий-Хемского кожууна поступило заявление о предоставлении земельного участка из категории земель сельскохозяйственного назначения в собственность, расположенного по адресу: Республика Тыва, Пий-Хемский район, тер СНТ 13 Вавилинский затон, ул. Крайняя, д.48, с общей площадью - 636 кв.м., кадастровый номер 17:18:0104001:153, вид разрешенного использования - для ведения садоводства.

В рамках действующего законодательства в течение 30 дней со дня опубликования данной информации Отделом земельных, имущественных отношений и архитектуры администрации Пий-Хемского кожууна принимаются письменные заявления по данному заявлению.

Начальник отдела земельных, имущественных отношений и архитектуры Б.В. Кужугет.

В администрацию Пий-Хемского кожууна поступило заявление о предоставлении земельного участка из категории земель сельскохозяйственного назначения в собственность, расположенного по адресу: Республика Тыва, Пий-Хемский район, тер СНТ 13 Вавилинский затон, ул. Малиновая, д.47, с общей площадью - 608 кв.м., кадастровый номер 17:18:0104001:245, вид разрешенного использования - для ведения садоводства.

Начальник отдела земельных, имущественных отношений и архитектуры Б.В. Кужугет.

пользования - для ведения садоводства.

В рамках действующего законодательства в течение 30 дней со дня опубликования данной информации Отделом земельных, имущественных отношений и архитектуры администрации Пий-Хемского кожууна принимаются письменные заявления по данному заявлению.

Начальник отдела земельных, имущественных отношений и архитектуры Б.В. Кужугет.

В администрацию Пий-Хемского кожууна поступило заявление о предоставлении земельного участка из категории земель сельскохозяйственного назначения в собственность, расположенного по адресу: Республика Тыва, Пий-Хемский район, тер СНТ 13 Вавилинский затон, ул. Малиновая, д.49, с общей площадью - 612 кв.м., кадастровый номер 17:18:0104001:246, вид разрешенного использования - для ведения садоводства.

В рамках действующего законодательства в течение 30 дней со дня опубликования данной информации Отделом земельных, имущественных отношений и архитектуры администрации Пий-Хемского кожууна принимаются письменные заявления по данному заявлению.

Начальник отдела земельных, имущественных отношений и архитектуры Б.В. Кужугет.

Байыр чедиришик

Бистиң Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожуунунун чериниң коллективи 18 кижиден тургустунган, алпар 10 киж болза, артканнары ажилчынар. Сүт-Хөл кожуунунун чери эвээш составтыг судтарга хамааржыр чериниң даргазының хүлээлгезин күүседип турар шире. Эрес-оол Дажы-Серенович ОНДАР, оралакчызы Кушкаш-ооловна ДАМЧАТ-ООЛ кайызы-даа элзэн хөй дургузунда бистиң кожуунуушта ажилдап турарлар.

Сүт-Хөл кожуунунун девискээринде болуп эртип хемчеглерге коллектививистиң ажилдакчылары докт деткикчилеп турарын солун дамчыштыр демдеглээр-д. Чижээ: чаа өөредилге чылының эгезинде «Школага беринге дузалаш!» деп акцияга киржири, Чаа чыл байыры бүдүүзүндө Соок-Ирей биле Харжыгаш социал байдаты өг-бүлелерге чедип, ажы-төлүңгө чигирзиг белектерлери чаңыл апарган.

Коллективте колдуунда аныктар ажилдап турар б кожуунун хөй-ниити ажилдарына, культура массалар чеглерге идепкейлиг киржири, шаңналдыг черлерни апар.

Үстүндө адааным удуртукчулар Эрес-оол Дажы-ович, Ирина Кушкаш-ооловна ажилына бердинген, ажилткөкчилер болгаш, онза аар кем-херектерни ү доозар дээш шүүгү черинге дежурныйлаашкынар таныр хүннерде органиастап, кызымак ажилдап т мактаксанчыг.

Декабрь 3-те Россияга юристер хүнүн демдеглээр профессионал байырлары-биле хүндүлүг коллегалары быжыг кадыкшылды, ажил-ижинге улуг чедиришик амыдыралына ак орукту сеткилим ханызындан күзөд.

Хүндүктел-биле, Раиса МО
судтун кү

БАШКЫ АВАМ

Авам Полина Кожаяковна ООРЖАК чырык черге чо болза декабрь 2-де 64 харлаар турган.

Чырык делегейде иелерни а мактавас киж чок деп бодаар. Ие киж ажи-төлүнүн чөлөңгү башкарыкчызы. Ава чокта амыды караңгы дүн-биле демей боор- Башкы ажилы дыка нарын, бе Чоннуң ажи-төлүн өөредир дээ ле ада-иелер мурнунга, ниитилеп нунга улуг харыс салга. Башкы бичии чаш төлге чүнү өөредип, су каар болдур, уруглар оон чагыны гып, амыдыралга өөренир. Авам ажилының түңнели – изин арттыр өөреникчилеринде, доозукчулар чоргаарал-биле хүндүлөп, «м

оглум, уруум башкызы» деп адап чоруур ада-иелерин. Авамның өөредип кижизиткен өөреникчилеринден тусхай темнерни чедип ап, бедик эрге-дужаалдыг ажилдарда аж дап чоруурлар хөй. Кичээл эрттире бергенде, шуут арти шүлүкчү, чогаалчы. Авам хөй чылдарда Кызыл-Мажалык дугаары 1 ортумак школазынга эге класстар башкыла чон аразында хүндүктелдиг, үлегерлиг, улус өөредилгезин тергенин, дээди категорияның башкызы, күш-ажылдың х чуну, школа, кожуун чергелиг мөөрейлерниң тилекчил 2013 чылдың тергил кырган-авазы, 1-4 класстарның «Улус угурлар» деп эртемниң программанын тургузукчу, хө хөй чаш ажи-төлдерни кижизиткен башкызы.

Аяс дээр-даа бүргег ышкаш, «А» деп үжүк өөредип, Алдын хүн-даа дүмбей Амыдырал делгеминге ышкаш. Чалгын-чакпа болуп келди. Авам күжүр өртемчейге Оглум, кызың бисти дээшти Айны-хүннү солуп чордун! Оорга-мойнуң хөндүрбей. Авай, авай – ынак авай. Уең, кадың харамнамай. Арат-чоннуң аразына Узук чокка ажилдаан сен. Ачылыг-ла, буянын сен. Ие черниң довураа сээ – Авыралдыг авамайдан. дежек болгун. Ам бо чылда чарылдывыс. Дээр адаң дээскиндир – Ажи-төлге, ынай чашка. шуглаң болгун.

Уруу Руслана Эрес-ооловна
Кызыл-Мажалык суур

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУ:
Тыва Республиканың
Информатизация болгаш харылзаа
яамызы.

Кол редактор
А.С. ШОЮН

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн
адреси: 667000, Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор А. С. Шююн – 2-01-35.
Кол редакторнун оралакчызы А. М. Саая – 2-17-91.
Секретарь А. А. Эртин – 2-30-69; тел/факс (394-22) 2-30-69.
Бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи (Н.Б.-Б. Оюн, А.А. Лагбы) – 2-18-10.
РЕДАКЦИЯНЫҢ КИЛДИСТЕРИ:
Нитилел-политиктиг (редактору Ш.М. Суван, корр. А.Д. Даржаа).
Экономика, үлетпүр болгаш көдээ ажил-агый (редактору Д.С. Монгуш, корр. С.А. Даргын-оол).
Социал айттырылгар (редактору Н.С. Эрзеп, корр. А.Н. Соян, Ш.Н. Ховалыг).
Культура, чогаал, медээлер база спорт килдизи (редактору С.Ө. Ооржак, корр. А.Д.-Б. Базыр-оол).
Очулга (редактору Д.И. Чыдым, очулдурукчу А.К. Ооржак).
Фотокорреспондент В.Ф. Чадамба.
Солун чыскаакчылары С.Н.Монгуш, А.К.Ооржак.
Корректорлар А.Ч.Чамзырын, Ч.Н.Мачык.
Нити телефон – 2-30-69.

Расч. счет № 40603810900004000277
Корр.счёт № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465
КПП 170101001
ОАО «Народный Банк Республики Тыва»
г. Кызыл.

Харылзаа, информация технология-
лары болгаш массалыг коммуникация-
лар адырына хайгаарал талазы-биле
Федералдыг албаның Тыва Республика
талазы-биле эргелели «Шын» солуну
2012 чылдың декабрь 3-те бүртүккөн.
Херечилелдин дугаары – ПИ № ТУ17-
00068.

Солуну «Тываполиграф» ААН-ге парлаган.
(Кызыл, Шетинкин болгаш Краченко, 1).
Солунда парлаттыг материалдарын апар-
торларының бодалдары редакцияның туруктуу-
дүүлөй барып болур. Айттыг санчы болгаш
өскө-даа фактылары, дыңадыгылары дээш апар-
боттары харылзаар.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефон-
долгаар.
Чагылдылган индекс: хуу ююклерге – 11330.
Организацияларга – 31730
Солун неделяда үш хатап үнер.
Хемчээли 2 парлар ама. Тираж 4452.
Номерни парлагже дужаганы: график кезең-
21.00, херек кырында – 18.00.